

Өскенбай К.Ж.

**Виртуалдық медианарықтағы
ұлттық дәстүр мен өнер:
өнегелілік пен бәсекелестік
мәселелері**

Бұл мақалада ғасырлар қойнауынан бастау алған салт-дәстүр, өнер, ою-өрнек, ойын, яғни, ұлттық құндылықтарды жаңа технология көмегімен жан-жақты насихаттау мәселесі қарастырылады. Ұлттық құндылықтарымыздың электрондық ақпарат құралдарында жан-жақты таратылмауына, виртуалдық нарықта дамуына кедергі болып тұрған объективті және субъективті бірнеше себеп бар. Халқымыздың ұлттық құндылықтарын енді ғаламтор арқылы тарату, насихаттау өзекті мәселеге айналды. Осы материалда көтерілген мәселенің шығу себептері мен оны шешу жолдары қамтылған.

Түйін сөздер: ұлттық құндылықтар, қазақтың салт-дәстүрлері, виртуалдық әлем, ғаламторда жариялану, технологияның дамуы.

Oskembay K.Zh.

**Tradition and Art on the virtual
media market: problems of exem-
plariness and competition**

According to the multiple researches the Internet become one of the most important tools to find all information. The youth and all adults find all information in Internet and social networks every day, while forgetting about the traditional sources for information. Saving and development of national heritage, traditions, culture and customs of our ancestors by modern tools of communication – the Internet and social networks – became the most actual task of modern society. The publication covers issues of propaganda's problems of national heritage in the Internet, as well as ways of its further saving and promotion.

Key words: folk heritage, Kazakh customs and traditions, virtual world, publication on the Internet, relevance.

Оскенбай К.Ж.

**Традиция и искусство
на виртуальном медиарынке:
проблемы поучительности и
конкуренции**

Сохранение и развитие национального наследия, традиций, культуры, обычаев наших предков посредством современных средств коммуникации – Интернета и социальных сетей – актуальная задача современного общества.

В данном материале охвачены вопросы пропаганды национального наследия в Интернете, а также пути его дальнейшего сохранения и распространения.

Ключевые слова: народное наследие, казахские обычаи и традиции, виртуальный мир, Интернет.

**ВИРТУАЛДЫҚ
МЕДИАНАРЫҚТАҒЫ
ҰЛТТЫҚ ДӘСТҮР МЕН
ӨНЕР: ӨНЕГЕЛІЛІК ПЕН
БӘСЕКЕЛЕСТІК
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Сан ғасырдан бері жалғасып келе жатқан ұлттық құндылықтар тұрғысынан алып қарайтын болсақ, Қазақстан әлемдегі ең бай мемлекет саналады. Көлемі жөнінен Дүниежүзі бойынша 9-шы орынды иеленген қазақ жерінде түрлі тарихи және мәдени ескерткіш шоғырланған. Қазақстанның мыңдаған ғасырлық тарихы мен ұлттық дәстүрінен сыр шертетін жүздеген жәдігер әлемдік-тарихи маңызға ие деп сеніммен айта аламыз. Осылардың бәрін жаңа ғасырда, жаһандану дәуірінде жоғалтпай болашақ ұрпаққа жеткізу, жан-жақты насихаттау және қадірлеу жалпы ғылыми қоғамдастықтың, мемлекеттік, көпұлттық халқымыздың басты міндеті. Жалпы құндылық дегеніміз не? Алдымен осы бір сөздің мәнін ғылыми тұрғыдан түсіндіріп өтсек. Құндылық – объектінің жағымды немесе жағымсыз жақтарын білдіретін философиялық-социологиялық ұғым. Философия тарихында құндылық көрінісінің заңдылықтары туралы жалпы түсінік 19 ғасырдың ортасында пайда болды. Құндылық ұғымына тұңғыш философиялық анықтаманы Р.Лотце мен Г.Коген берді. Ежелгі философиялық көзқарастарда құндылықтың әр түрлі көріністеріне жататын және табиғи, қоғамдық құбылыстарды, адамның іс-әрекетін бағалауда пайдаланылатын сұлулық, қайырымдылық, мейірімділік секілді этикалық және эстетикалық ұғымдар қолданылды. Құндылық – мәдениеттің құрамдас бөлігі. Мәдениеттің құрамдас бөлігі болуы себепті құндылық адамдардың өзін ұстауын реттейді, олардың шынайы тәртібін айқындайды. Мәдениет құндылықтары тиісінше, материалдық және рухани болып бөлінеді. Құндылықтардың мазмұны қоғамның мәдени жетістіктерімен шарттастырылған. Құндылықтар әлемі, сөздің кең мағынасында, мәдениет әлемі деген сөз. Мәдени, ұлттық құндылықтарды зерттеу тарихының бастау алғанына көп бола қойған жоқ. Мәдени мұра ғылыми термин және ғылыми мәселе ретінде 20-шы ғасырдың 40-50 жылдары пайда болды. Бұған геноцидке, ұлттық мәдени құндылықтардың ауысуына, жаппай қирауға алып келген Екінші дүниежүзілік соғысы ықпал еткені анық. Жалпы адамзатты есеңгіреткен сұрапыл соғыста маңызды тарихи-мәдени сәулет нысандары, ұлттық жәдігерлер сонымен қатар, ұлттық, әлемдік құндылықтар жермен жексен болған еді. Ал мәдени мұраны зерттеу мәселесі философия, тарих, мәдениеттану, әлеуметтану, құқықтану, эко-

номика салаларының назарын аударды. Соңғы кезде зерттеу процесіне ақпараттық технология енгізілгеннен кейін әлеуметтік ақпараттандыру саласы да айтылған мәселеге бет бұра бастады. *Себебі, Қазақстан Республикасының 1993 жылы Дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраларды қорғау туралы конвенцияға қосылғаны белгілі. Содан бері тарихи-мәдени құндылықтарды қорғау, күтіп-сақтау, насихаттау жұмыстары Қазақстан Республикасының «Мәдениет туралы заңына», тарихи ескерткіштерді қорғау туралы заңы» негізінде және қаулылар бойынша жүргізіледі. Жауапты мемлекеттік мекемелерге тиісті тапсырмалар жүктелген.* Дегенмен, ұлттық дәстүр мен өнерді, ұлттық ойындар мен қазақы тәрбиені жаңа ғасырда жаңғырту мәселе виртуалдық медиа нарықта қаншалықты насихатталып жатыр? Енді осы сұрақ төңірегінде ой бөлісіп көрейікші. Елімізде ғаламторды дамытуға билік тарапынан көңіл бөлінген. Бұған айғақ ретінде 2013 жылы бюджет есебінен 400-ге тарта басылымның интернетке ауыстырылғанын айтсақ та болады. 2013 жылдан бастап елімізде «Ақпараттық Қазақстан-2020» мемлекеттік бағдарламасы іске асырылып жатыр. Оның басты мақсаты отандық ақпараттық, виртуалдық кеңістікті дамыту. Бұл туралы 2013 жылы 18 желтоқсанда Астанада өткен «Қазақстандық БАҚ және интернет-ресурстардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру» атты семинар-тренингте ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі Ақпарат және мұрағат комитетінің төрағасы Болат Кальянбеков мәлімдеді. Оның сөзіне қарағанда қазіргі уақытта республикамызда ғаламтор пайдаланушылардың саны артып келеді. Сондықтан газет-журналдардың интернет үлгілері болуы шарт. ҚР Көлік және коммуникация министрлігінің мәліметі бойынша, 2013 жылы наурыз айында Қазақстанда интернеттің кірігу деңгейі 62,3 пайызды құраған. Бұл шамамен 10 млн. астам адам. Яғни, Қазақстанда шамамен 17 млн адам тұрады десек, солардың 10 млн ғаламторды пайдаланады екен. Бұл ресми дерек. Бірақ ең танымал, белсенді қазақ сайттарының өзін алып қарасак, онда пайдаланушылардың саны күніне 5 мың адамнан аспайды. Мұны енді зерттей түссек, ресми статистикаға деген сенімсіздік мәселесі қылтияды. өйткені, кез келген ұялы телефонды қолына ұстап жүріп интернетке күн сайын кіретін адам да немесе ғаламторды айына бір рет ғана пайдаланатын адам да тең дәрежеде есепке алынған.

Алайда, күн сайын сайттарға кіріп, шолу жасайтын, жарияланған мақалаларды оқып, пікір жазатындар соншалықты белсенді емес.

Еліміздің оңтүстік астанасы – Алматы қаласы өнер мен мәдениеттің, білім мен ғылымның ордасы болғандықтан әсіресе, жастар қауымы Алматыға бет бұратыны анық. Сондықтан болар, еліміздің ең білімді, белсенді де іскер жастары осы қалаға ағылуда. Қазақ тілді мазмұнды қалыптастыруда баршаға үлгі болу үшін жастарға тән күш-жігер, туған тілге, елге деген сүйіспеншілік керек. «Қазіргі контент каталогы 700-дей сайттан тұрады. Солардың 600-ден астамы мемлекеттік тілде. Республикадағы 2 мыңнан астам ақпарат құралдарының 400-ден астамы ғана қазақ тілінде жарық көреді. Міне осы олқылықты толтыру үшін қазақ жастарының намыс-жігері, білім-білігі, табанды еңбегі қажет. Оны бүгінгі жастар жұмылып жасамаса ешкім де сыйға бермейді. Бүгін қазақ жастарының үлкен жауапкершілігі осы», – дейді Алматы әкімі Ахметжан Есімов.

Қазақ тілді тұтынушылардың көбісі әлі күнге дейін жасөспірімдер мен жастар. Оларды өнер, дәстүр, өнеге, ою-өрнек секілді ұлттық құндылықтардан көрі чат, чаттер (ағылш. *chatter* — көп сөйлеу) көбірек қызықтырады. Бейнелеп айтқанда, біздің елдегі интернет тұтынушылардың санын Ресейдегі бейсбол ойнаушылардың санымен теңестіруге болатын секілді. Американың бейсбол (ағылш. *Baseball*) деген ойыны бар. Мысалы Ресейде 2009 жылы бейсбол ойнауға қажетті 500 мың бита, қазақша ұғыммын айтқанда шокпар және үш қана доп сатылған екен. Біздегі ғаламторды пайдаланушылардың саны осыған ұқсас секілді. Бұл жерде екі нәрсені ескеру керек. Қазақстанда қазақ тілді интернет ұғым, индустрия ретінде енді ғана дамып келеді. Қазір бізде сайттардың дені жекелеген тақырыпты таңдап алған, яғни, кәсібиленген. Мысалы, «Айқаракөз» – қыз-келіншектерге арналған сайт. «Аламан» – спорт тақырыбына арналған сайт. «Алашорда» сайты Алаш қайраткерлері, Алаш мұраты, Алаш тағылымы, Алаштанушылар туралы ақпарат іздеген серферге керемет мағлұматтар бере алады. «Білімділер» сайтында ұстаздарға, оқушыларға арналған көмекші құралдар, мектеп бағдарламасы, сабақ жоспарлары, әдістемеліктер, ҰБТ-ға қатысты материалдар топтастырылған. Отбасы, ерлі-зайыптылар арасындағы сыйластық, салт-дәстүр, сұлулық тақырыбын көтерген «Неке» сайты бар. Мұнан бөлек, мен аттарын атауды ұмытып кеткен күнделікті жаңалықтарды жеткізуге арналған қаншама ақпараттық порталдар жұмыс істейді. Дегенмен, ашылғандарына көп бола қоймаған осыншама сайттардың қатарында ұлттық құндылықтарымызды жан-жақты на-

сихаттап келе жатқан порталдар жоқтың қасы. Біздегі кәсібиленген сайттар өзінің нарықтағы орнын іздеп жатыр. Бұл виртуалдық медиа нарықтың дамуының алғы шарттарының бірі. Қазақ тілді интернет әлі күнге дейін бизнес индустрияға айналып кеткен жоқ.

Енді ғана алғашқы қадамдар жасалып жатыр. Мысалы, «Қазақтың барысы» деген брэндпен қазақ күресін насихаттауды Арман Шораев деген азамат жақсы қолға алды. Қазір ұлттық спортымыздың осы түрін әлемнің бірқатар елі естіп, біліп жатыр. өзге елден қазақ жеріне арнайы келіп, қазақ балуандарымен бірге бақ сынап жатқан спортшылар бар. өзіндік ерекшелікке ие қазақтың ұлттық ойынын шетелдің бірқатар телеарнасы тікелей эфир арқылы өз көрермендеріне таратты. Мұнан бөлек, онлайн режимі, youtube арқылы басқа мемлекеттерде өмір сүріп жатқан қандастарымыз да көрді. Бір байқағаным, «Қазақтың барысы» телекөрсетілімінен соң ауылдағы қазақ балаларының көбісі ұлттық күреске бет бұра бастады. Онымен айналысқысы келеді. Бірақ барлық жерде қазақ күресінің арнайы мектептері жоқ. Ауыл баласының денесі мығым, іс-қимылы епті келеді әрі олар күресті жақсы көреді. Біз олимпиада ойындарында, әлем чемпионаттарында мұз үстінде мәнерлеп сырғанау, шаңғы тебу секілді спорт түрлерінен жұлде алмаспыз. Бірақ бокс пен күрестен қоржынымызды алтын, күміс, қола медальдарға толтыруға мүмкіндігіміз бар. Бұл спорт түрі аса шығынды да талап етпейді. Бабаларымыз сан ғасыр бойы кәдеге жаратқан, кейінгі ұрпаққа аманаттап қалдырған ата кәсібімізді жандандыруымыз керек. Күреспен қатар садақ ату өнерін еліміздің 14 аймағында тәжірибе ретінде бастап көруге болады. «Қалауын тапса, қар жауар» демекші ұлттық ойындар сәтті ұйымдастырылып жатса, бәлкім ауыл балаларының арасынан олимпиада жеңімпаздары шығып қалар. Қазір балаларда жақсы мінез қалыптасқан, ішімдікке, темекіге әуес емес. Бос уақыттарын пайдасы бар дене шынықтыру секілді спорт түрлеріне арнағысы келеді. Тек соған қолдау жетіспей тұр. Меніңше, ұлттық ойындарымызды ғаламтор арқылы кеңінен насихаттаудың уақыты пісіп жетілді. Күрес, садақ ату, жамбы ату, аударыспақ тағы басқа да ойындарымыз жайлы қызықты бейнероликтер жасап, ғаламтор арқылы көпшілікке ұсыну керек. Мұны қаладағы немесе шалғай ауылдағы ұстаздар, бапкерлер, тәлімгерлер, тым болмаса, спортқа құштар жасөспірімдердің өздері әдістемелік құрал ретінде пайдаланар еді. Онда ойынның шығу тарихы, ережелері, ерекшеліктері, балаға берер

пайдасы туралы қысқа-нұсқа, тартымды етіліп ұсынылуы керек. Сонда біз «бір окпен екі қоянды атып аламыз». Ғаламтор арқылы біріншіден қазақ балаларын ұлттық ойындарға үйретеміз, екіншіден оны виртуалдық әлем арқылы әлем халықтарына насихаттаймыз. «Қазақтың ұлттық ойындары жоғалды. Көбісі қағаз бетінде болмаса, қолданыста жоқ. Осының бәрі – ұлттық дәстүрді жоғалту деген сөз. Ұлтты жоғалту деген сөз. Менің қолымда спорттың үш жүзден астам түрі бар. Мен көптеген спорт түрін ұсынып отырмын. Басын көтеріп, құлағын түріп тыңдаған ешкім болмады», – деп кезінде этнограф Жағда Бабалықұлы ашынып жазған еді.

Тағы бір айта кететін жайт, бізде ғаламторды пайдаланушылар автордың еңбегін бағалау дегенге мән бермейді. Мысалы, өркениеті бізден көш ілгері Еуропа елдерінде пайдаланушының өз қалауы бойынша авторға ақы төлеу тәжірибесі қалыптасқан. Автор алаңсыз жұмыс істеуі, шығармашылығын онан сайын дамытуы үшін өз тарапынан осындай қолдау көрсетіп отырады. Ал бізде тұтыну мәдениеті мүлдем жоқ. Қазақстандық оқырман интернетті ауа немесе тауда ағып жатқан су сияқты тегін дүние көреді. Ал оның артында үлкен еңбектің бар екенін, біреудің көз мауын тауысып, қанша уақытын сарп етіп, ұлттық құндылықтарға қатысты, көркем әдебиетке, асыл мәдени мұраларымызға қатысты жазған шығармаларына аса мән бермейді. Жақсы болсын, жаман болсын теледидарды көргеніміз үшін ай сайын кабельдік телеарналарға ақша төлеуге әзірміз. Газет-журналдарды да сатып алып оқимыз. Оны бізге ешкім тегін таратып бермейді. Ендеше қазақтың әлеуметтік порталдары дамуы үшін осындай көзқарас керек, осындай ақшалай қолдау керек. Мысалы, әлемде кез келген сайтқа, не басылымға «қолдау көрсетіңіз» деген хабарландыру орналастыру үйреншікті жайтқа айналған. Онда сайттың немесе басылымның мекен-жайы, есеп-шоты түгел көрсетіледі. Оқырман оған SMS жіберу арқылы қолдау білдіре алады. Сонда әр адамнан 100-200 теңгеден түскеннің өзінде, бас-аяғы құралғанда қомақты қаржы шығады, сонда сайт иелері де біраз шаруасын дөңгелетіп алып кете алады. Бұл оқырманның қосқан саналы үлесі. Қосымша ақша түсіп жатқаннан кейін сайтты жасаушылар қызметін онан сайын жақсартуға, оқырмандар қатарын көбейтуге ықпал ететін қызықты оқиғаларды, елдің тарихынан, ұлттық құндылықтарынан, тұрмыс-тіршілігінен сыр шертетін танымдық мақалаларды жариялауға, жұмыс сапасын арттыруға тырысады. Егер қазақ тілді сайттарға

да осындай көзқарас қалыптасса, көмек көрсетілсе, олар қаржы тапшылығынан жабылып қалмай жұмысын әрі-қарай атқара берер еді. Мысалы қазір сайттардың жылдық бюджеті шамамен 20 млн теңге деп белгілейік. Бұл қаржыны мемлекет немесе ірі компания бөлмесе өз қаржысымен сайт ашушыларға бұл ауыр тиеді. Бірақ мемлекет тарапынан немесе қандай да бір меценаттың демеушілігімен ақша бөлінгенімен бар мәселе шешіле қоймайды. Тек уақытша қолғабыс болуы мүмкін. Сондықтан ұлттық құндылықтарымызды, оның ішінде әдебиетіміз бен өнерімізді, спортымыз бен салт-дәстүрімізді насихаттайтын қазақ тілді, әлеуметтік порталдарымыз жаңғырып, көптеп ашылып, тұрақты жұмыс істеуі үшін ең алдымен қоғамның, тұтынушылардың ғаламторды пайдалану мәдениеті қалыптасуы керек. Бір қуанатынымыз, кейінгі кездері сайт жасайтын веб-дизайнерлер қатары көбейіп келеді. Егер Гегельдің терминологиясына сүйенетін болсақ, «сан сапаны береді» деген принцип бар. Осыдан 5-6 жыл бұрын қазақ тілді бағдарлама жасаушылар табылмайтын. Қазір мамандар қатары молайды. Демек, бұл салада қазақ тілді нарық өсіп келе жатыр деген сөз. Егер қарқынынан танбаса, алдағы 5-10 жылдың ішінде бұл көрсеткіш анағұрлым жақсара түседі. Елімізде әлемдік желі дамып, интернет индустриясы қарқын алса, мемлекеттік тілде ақпарат тарататын сайттар, оның ішінде ұлттық құндылықтарымызды насихаттайтын, халқымыздың сан ғасырдан үзілмей келе жатқан асыл жауһарларын жаңа заманда виртуалдық медиа нарықта соны форматта тарататын сайттар саны да артатыны сөзсіз.

Жалпы ұлттық құндылықтарымыздың сақталып, ұрпақтан ұрпаққа жетуі бірінші кезекте әрбір қазақты мазалауы керек. Бірақ бабалар жү-

ріп өткен жолды ғана сақтап, жаңалықты жатсын- нып, оны қабылдамай отыруға тағы болмайды. «Елу жылда ел жаңа, жүз жылда – қазан» демекші, қазіргі таңда өзгеріс көп. Технологияның қарқынды дамуымен қатар, біздің тұрмысымыз да, өмір сүру дағдымыз да өзгеріп жатыр. Өйткені, жаңа ғасырға қадам жасап, үлкен буын дүниеден озып, оның орнын талғамы да, талабы да бөлек жаңа буын басып жатқанда есік-тереземізді қымтап алып бүкіл әлемнен оңаша өмір сүру жармайды.

Өзіміз өзгеріп жатырмыз, ал талай ғасырдан бері халықпен бірге жасасып келе жатқан құндылықтарымыз сол қалпында сақталды ма?

Жалпы адамгершілік құндылықтардың мәні мен мазмұны көне заманнан бүгінге дейін философия, әлеуметтану, мәдениеттану, этика, эстетика, психология, педагогика ғылымдарында кеңінен қарастырылып, қоғам ерекшеліктері мен сұраныстарына орай талданып, жүйеленіп келеді. Өйткені, жалпы адамзаттық құндылықтар әрбір адамның ақыл-ой байлығының тікелей көрсеткіші. Сондықтан да болар, құндылықтың мәні мен табиғаты, оның адам мен қоғам тіршілігіндегі алатын орны, жас ұрпақты тәрбиелеудегі ықпалы тағы басқа мәселелер ғалымдарды толғандырады анық. Еліміздегі өзгерістер жасөспірімдердің мінез-құлқына ықпал етіп, жаһандану заманында бәсекелестік қабілетті қалыптастыру сұранысын арттырып отыр. Жаңашылдық үстем құрған уақытта адамгершілік құндылықтар жүйесінің орны ауқымдылығымен сипатталады. Құндылықтарға бейімделу, мойындау, әркімнің көңілінен орын алатын мәдениетті қарым-қатынас жасау жүйесі жеке тұлғаның өмірлік мәні, ой-санасы, бет-бейнесі болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Уикипедия — ашық энциклопедиясы. <http://kk.wikipedia.org/wiki/>
- 2 «ҚазАқпарат» халықаралық ақпараттық агенттігі. – 18 желтоқсан, 2013. <http://www.inform.kz/kaz/article>
- 3 «ҚазАқпарат» халықаралық ақпараттық агенттігі. – 21 қыркүйек, 2013. Алматы әкімі А. Есімов. <http://www.inform.kz/kaz/article/>
- 4 Нұрышева Г.Ж. Адам өмірінің философиялық мәні. – Алматы. 2001, – 238 б.
- 5 Қасымхан Бегманов. Этнографпен әңгіме. – Алматы. 2010, – 107б.
- 6 Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан 2030». – А.: Білім, 1997
- 7 Жанна Иманқұлова: «Ұлттық құндылықтар ұлағаты» – Жалын, 23 ақпан, 2011.

Referenses

- 1 Wikipedia is an encyclopaedia frank. <http://kk.wikipedia.org/wiki/>
- 2 «QazAqparat» international informative agency. 18 december, 2013 year. <http://www.inform.kz/kaz/article>
- 3 «QazAqparat» international informative agency. 21 september 2013 year. Mayor of Almaty A. Esimov. <http://www.inform.kz/kaz/article/>
- 4 Nuryшева G.Zh. Adam omirinin filosofiasynyn mani. – Almaty. 2001, – 238 P.
- 5 Qasymkhan Begmanov. «Atnografpen angime». Almaty- 2010, – 107 P.
- 6 N.A.Nazarbaev «Kazakhstan 2030». – A.: Bilim, 1997
- 7 Imankulova Zh. «Ulltтыk kundylyktar ulagaty» – Zhalyn, 23 february, 2011 year.